

II.

Život a dílo Karla Račina

Barokní kazatel a spisovatel Karel Račín (asi před r. 1660–1711), člen theatin-ského řádu, patří dobou svého působení mezi představitele druhé až třetí pobě-lohorské generace. Jeho homiletické spisy vznikaly patrně od 80. let 17. století, určitě pak od 90. let, kdy začaly být vydávány, až do jeho smrti – tedy až do počátku druhého desetiletí 18. století. Račínova tvorba se tak zařazuje do stejného časového kontextu jako postilografie Matěje Václava Šteyera (Postila katolická, poprvé vyd. r. 1691), Jana Kleklara (Semen Verbi Dei, 1701), Štěpána Františka Náchodského (Sancta Curiositas, 1. díl z r. 1707) a Daniela Nitsche (Berla královská Jezu Krista, 1709); druhým, posmrtným vydáním jednoho ze svých spisů se pak kryje např. s rokem vydání postily Bohumíra Hynka Josefa Bilovského Cantator cygnus... Hlas duchovní labutě (1720). Uvažujeme-li o jiných žánrech, které mohly být našemu autorovi blízké, patří do stejné doby např. kancionálová tvorba Šteyerova a Holanova, latinská dramatika i teorie Kolčavova, gramatická práce Janditova a historické spisování Beckovského; ze spisů příslušníků starší generace sem zasahuje především tvorba Balbínova a Pešinova.

O Račínově životě se nám dochovalo poměrně málo zpráv, dokonce neznáme ani přibližné datum jeho narození. Víme pouze, že pocházel z rodiny purkrabího Pražského hradu a že byl pokřtěn jménem Václav Rudolf. S prvním časovým určením jeho života se setkáváme až v souvislosti s rokem 1677, kdy patrně vstoupil do theatin-ského řádu, kde přijal jméno Karel.¹ Vyděme-li z předpokladu, že mladí muži vstupovali do řeholí a řádů po absolvování šestitřídního gymnázia asi v 18 letech, můžeme vyslovit hypotézu, že se Račín narodil před rokem 1660. Avšak skutečně přesný Račínův biografický údaj je až z r. 1696, kdy je ve svém prvním spise Duchovní zasnoubení uveden jako kazatel „u Panny Marie Poustevnické na Nové cestě“, což ovšem neznamená, že by v takové funkci už před tímto rokem nepůsobil. Poté známe až rok Račínova úmrtí 1711, který se nachází v jeho Sněmu nebeském a v některých spisech literárněhistorických, i když archivní genealogický výpis má formulaci „nach 1720“.²

¹ Viz Jireček, J.: Rukověť k dějinám literatury české do konce VIII. věku. 2. sv., Praha 1876, s. 160.

² Děkuji Státnímu ústřednímu archivu v Praze jmenovitě S. Petrovi za zpřístupnění fondu kláštera theatinů na Malé Straně z let 1664–1727 a za upozornění na rodokmen rodiny Račínů z Račín. – Stejnému badateli jsem zavázána i za pomoc – v souvislosti s hledáním račínovských údajů – při kontaktování archivu theatinů v Římě, kde se (i za spolupráce italských kolegů – konkrétně archivářky C. Lenzi) moje hledání v archivních materiálech nakonec ukázalo jako bezvýsledné. (Můj pětidenní pracovní římský pobyt byl sponzorován grantem MŠMT 2165/2002, viz též pozn. 1.)

Více než o Račínově životě se dovídáme o jeho rodu a theatinském řádu. Račín pocházel ze starobylého rodu Račínů z Račín; pojmenovaného podle statku u Toužimi. První písemná zmínka o tomto rodu sahá do roku 1436. Několik jeho příslušníků vykonávalo funkce u královského dvora a bylo spřízněno s významnými českými šlechtickými rody, např. s Bechyni a Kolovraty. Zajímavá je postava kazatelova děda Jana Humprechta, osvobozeného nekatolíka, který naposledy působil jako hejtman Menšího města pražského. O Račínově otci víme, že byl synem z prvního manželství (jeho matkou byla Mandaléna, ovdovělá Bechyňová), pokřtěn byl Kryštof Leopold, nosil šlechtický přídomek na Hluboši a vykonával několik významných funkcí, naposledy funkci královského rady a pražského místodržícího. S manželkou Dorotou Lidmilou Chotouchovskou z Nebovid měl dceru Marii Terezii a tři syny – Adama Leopolda, Viléma Humprechta a (našeho) Václava Rudolfa. Z nich byl patrně nejstarší Adam Leopold, který vstoupil do jezuitského řádu, a Václav Rudolf asi nejmladší.³

Pokud jde o kněžský řád theatinů, kam Račín pravděpodobně roku 1677 vstoupil, patřil k tzv. řádům řeholních kleriků katolické církve. Zprvu působil pod vedením Kajetána z Tienne (1480–1547) jako bratrstvo „boží lásky“. Kajetán se spolu s Janem Petrem Caraffou (od roku 1555 papežem pod jménem Pavel IV.) a dalšími dvěma bratřími podílel na založení řádu, který nejprve existoval pod řeholí sv. Augustýna a jako samostatný byl potvrzen roku 1524 papežem Klimentem VII. Theatini (neboli kajetáni podle svého zakladatele) byli rozšíření v italských diecézích a za jejich rámeč řád proniká až od 40. let 17. století.⁴ V Praze máme působení theatinů doloženo na Malé Straně a v kostele sv. Kajetána, pravděpodobně až od 60. let 17. století. Račín působil v řádu zcela novém v českém prostředí, o němž mj. víme, že jeho dnes nedochovaný klášter byl označován slovy „u Panny Marie Poustevnické na Nové cestě“. Z historie řádu je pro nás pozoruhodné, že usiloval o církevní referomy, z náznaků v Račínových textech lze se pak domnívat, že svým programovým propagováním pokory a Augustýnova učení se mohl pokoušet, i když v početně malém zastoupení, o jakousi ideovou protiváhu k bojovnému řádu jezuitskému. Račín měl patrně pro své celoživotní poslání velmi dobré předpoklady, jinak by asi nedal kněžskému řádu kazatelskému přednost před jezuitským i před řády jinými.

Račínova tvorba obsahuje čtyři spisy. To lze mj. ověřit v rámcových pasážích k nim, kde se zpravidla upozorňuje na spis časově následující. Jde o tyto knihy:

1. Duchovní zasnoubení [...] Anny Marie Terezie Audrské z Audrce a Anny Kateřiny Barbory Hložkovny z Žampachu. V Praze 1696.⁵
2. Čtyry živlové proti hříšné duši bojující. V Praze 1698.⁶
3. Operae ecclesiasticae. V Praze 1706 a 1720.⁷

³ Ottův slovník naučný. Díl 21, Praha 1904, s. 18–19. Též rodokmen uložený ve Státním ústředním archivu v Praze.

⁴ Buchberger, M. (ed): Lexikon für Theologie und Kirche. 2. vyd., 10. sv., Freiburg in Breisgau 1938, s. 25. – Jirásko, L.: Církevní řády a kongregace v zemích českých. Praha 1991, s. 75.

⁵ Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, 2 díl, 7. část, Praha 1961 (dále jen Knihopis), č. 14.709. Používala jsem exemplář NUK Praha, sign. 54H1918.

⁶ Knihopis č. 14.710. SVK Brno, sign. St 1–5111597.

4. Sněm nebeský svatých a světic božích. V Praze 1712.⁸

Jak je patrné, byly první tři spisy vytištěny v Praze za autorova života v rozmezí let 1696–1706. Čtvrtý spis a druhé vydání třetí knihy vyšly posmrtně, přijmeme-li jako pravdivý názor o Račinově smrti v roce 1711. Analýza citovaných děl bude předmětem dalších kapitol, ale nejdříve se ještě zamyslíme nad stavem dosavadního račínovského bádání.

Několik údajů z Jungmannovy Historie literatury české výtěžil o Račinovi Josef Jireček, jehož heslo v Rukověti⁹ bylo východiskem dvěma autorům syntetických dějin literatury. Na rozdíl od Jana Jakubce, který v jedné větě přiřazuje Račinovu „Robotu církevní“ k analogické produkci jezuitské, věnuje Račinovi Jaroslav Vlček více místa. Především ho začleňuje do kontextu vrcholné protireformační literatury 18. století a v podstatě opakuje Jirečkovu hodnocení o něm jako vynikajícím kazateli. Z Račinových spisů jmenuje na různých místech svých Dějin všechny kromě prvního¹⁰ a uvádí charakteristiku jeho tvorby. Vyznívá z ní despekt, který odpovídá Vlčkovu apriornímu vztahu ke katolické oficiální literatuře a její homiletické produkci zvláště. Ten pak vyjadřuje nejvýstižněji v kapitole, kde bychom to neočekávali, totiž v souvislosti s Dobrovským, jak dokazuje následující citace obsahující i Vlčkovu přímé negativní hodnocení Račina: „Při veškeré nechuti k jezuitskému období pobělohorské literatury české (a nechuť tu pochopí každý, kde jen poněkud se probíral nebo probírali musil těmi plody) Dobrovský neštítí se pročitati obrovské folianty a objemné kvartanty rozličných těch postil a kázání, zná Račina, Fabiána Veselého, Nitsche, Kleklara, Axlara, Kelského, Táborského, Bilovského, a třeba poznámek o nich nepodává, již z pouhé celkové charakteristiky poznáváme, kam je řadil a za jak neplodnou kořist pro literaturu naši ji pokládal.“¹¹ Vlček sám hodnotí především Račinovu „Robotu církevní“, a to převážně několika citáty a parafrázemi z její předmluvy. Spojuje je přitom tak, že vzniká záporné hodnocení nepostrádající ironie. Přitom je pozoruhodné, že účinu dosahuje spojením Račinových motivů a formulací, jak lze doložit touto citací: „Nejde mu o ‚krásomluvnost‘ jako cypřiši, jež mimo půvab je jalová, bez ovoce, pěkná odění, a nic víceji; ani o původnost látky, která u něho vypadá ‚jako žebrácký oděv s rozličných záplat sešitý‘ – stačí mu, co o sobě řekl Lipsius: ‚Kamení a dříví odjinud беру, vyzdvižení pak celého stavení moje jest.“¹² Dále Vlček u jmenované postily akcentuje Račinovo protireformační zaměření, a to citací z tematicky ojedinelého exempla. Ke Sněmu nebeskému je shovívavější: prohlašuje knihu správně za oslavu mariánského kultu, „zlahoděnou výjevvy přírodními a promíšenou veršíky“.¹³ Další Račinův spis, jež Vlček cituje jako Postní diskursy, ne-

⁷ Knihopis č. 14.706. SVK Brno, sign. 101247, 1. vyd.. Knihopis č. 14.707. Ústřední knihovna FF MU Brno, sign. S 9779, 2. vyd..

⁸ Knihopis č. 14.708. SVK Brno, sign. St 1–359012.

⁹ Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. 2. sv., Praha 1876, s. 160–161.

¹⁰ Vyd. z r. 1951, 2. díl, s. 13, o Sněmu nebeském, s. 23 o dalších dvou spisech.

¹¹ Ibid., s. 152.

¹² Ibid., s. 23.

¹³ Ibid., s. 23.

měl pravděpodobně vůbec ve svých rukou. Pro úplnost poznamenávám k literárněhistorickým syntézám, že ve spise J. V. Nováka, a v 1. díle tzv. akademických dějin nenajdeme o Račínovi ani slovo.

O něco delší, ne však obsažnější informaci o Račínově tvorbě najdeme v knize Hynka Hrubého *České postily*.¹⁴ Uvádí nejdříve „Robotu církevní“, ale k jejímu mechanickému popisu (počet kázání, jejich dělení) a k citaci Vlčkova hodnocení připojuje pouze názor o učeném rázu postily a o volném vztahu kázání k perikopám. U Sněmu nebeského rozvíjí Hrubý Vlčkovu jednovětnou charakteristiku do dvou vět formálním doplněním tématu tohoto spisu, ale není tu ani náznak vlastního hodnocení. O třetí Račínově postile se Hrubý vůbec nezmiňuje.

Z první vědecké generace barokologů (Vašica, Bitnar, Kalista) patrně nejvíc pracoval s Račínovým dílem, resp. určitě s tzv. Postními diskursy Josef Vašica, přestože se o nich zmiňuje jen okrajově. Když totiž sledoval zpracování látek Manniho Věčného pekelného žaláře, uvedl dvakrát i Račínova exempla, jež hodnotí v porovnání se Šteyerem jeho jako méně zdařilé, druhé jako neobratné.¹⁵ – Zdeněk Kalista ve své knize *České baroko v pasáži o řečnictví* jmenuje Račina pouze ve výčtu autorů rozsáhlých homiletických prací a zahrnuje ho tak do obecné charakteristiky osobností, které ve svém oboru vytvořily „svoje namnoze dosti pozoruhodné dílo“.¹⁶ Račina připomíná ještě jednou v souvislosti s typem svátečního a nedělního kázání, nevěnuje mu však samostatné heslo a nevybírám z jeho tvorby žádnou ukázkou.

Ze současných badatelů se o Račínovi zmiňuje Milan Kopecký v článku *K české barokní homiletice*,¹⁷ kde pokládá Račínův vztah k původnosti za běžný v určité části barokní homiletiky a starší české literatury vůbec. – Konečně Alena Šubrtová v článku *Názory na populaci v homiletice pobělohorského období*¹⁸ excerpue pro své účely dva Račínovy spisy. Ve spojení s postilou *Operae acclesiasticae* hodnotí našeho homiletika jako „důsledného obhájce čistoty, ale příznivě nakloněného reprodukcí“,¹⁹ Sněm nebeský charakterizuje jako bezvýznamný pro populační myšlení a jako „klasickou ukázkou katolické apologie života světců s rozvinutím mariánského kultu“.²⁰ Z generace badatelů 90. let Račínovi (s výjimkou autorky této publikace) nikdo pozornost nevěnoval, i když by se nabízela, minimálně citační,²¹ protože jsem račínovské bádání zpřístupnila v celostátně dostupných periodících.²²

Zůstává tedy před námi nezmapovaný prostor pro analýzu i hodnocení barokní homiletické tvorby jednoho dosud opomíjeného autora.

¹⁴ Praha 1901, s. 268.

¹⁵ Vašica, J.: *České literární baroko*. Praha 1938, s. 118, 120–121, 123.

¹⁶ Kalista, Z.: *České baroko*. Praha 1941, s. 322.

¹⁷ In: *O barokní kultuře*. Brno 1968, s. 69.

¹⁸ *Časopis Národního muzea – řada historická* 1989, s. 171–189.

¹⁹ *Ibid.*, s. 176.

²⁰ *Ibid.*, s. 176.

²¹ Srov. pasáž o M. Sládkovi na s. 20.

²² Viz především můj článek v *ČL*, 1995.